

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجتمع آموزش عالی بنت الهدی
رساله دکتری رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام

عنوان

نقد یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد دوران معاصر در مسأله حجاب

استاد راهنما
دکتر نعمت الله صفری فروشانی

استاد مشاور
حجه الاسلام و المسلمین مهدی مهریزی

ناهد طیبی

کد تحصیلی: ۱۱۸۱۶۷۲

سال ۱۴۰۰

- مسئولیت مطالب مندرج در این رساله به عهده نویسنده است.
- هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع اشکال ندارد و نشر آن بدون اجازه از جامعه المصطفی ممنوع می باشد.

«وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا»

تقدیم به:

بانوی شاخص تاریخ که پاسداشت حجاب را به زنان آموخت؛

به حضرت زهرا علیها السلام، پاکبانوی حرم و حریم عفاف

به زنان سرزمینم که «حجاب قانونی» را پاس می‌نهند.

تقدیر و تشکر

با سپاس فراوان از الطاف خداوندی و درود بیکران بر پیام آور رحمت و عقلانیت، حضرت محمد ﷺ و ابراز ادب و احترام به حضرت امیرالمؤمنین علیؑ و فرزندان مطهرش و پاکبانوی عفاف و کفاف، حضرت صدیقه طاهره علیها السلام، مراتب تشکر خویش را از همه آنان که مرا در تنظیم و تدوین این نوشتار یاری کردند، اظهار می‌کنم.

ضمن سپاس از مسئولان محترم جامعه المصطفی و مجتمع عالی بنت الهدی که زمینه تحصیلات تکمیلی را برای زنان را فراهم نمودند و گروه علمی تاریخ مجتمع عالی بنت الهدی با مدیریت خانم دکتر روح اللهی امیری که همواره راهنمای به انجام رساندن امور سازمانی و اجرایی رساله بودند، از استاد ارجمند، جناب دکتر نعمت الله صفری فروشانی که حقّ راهنمایی رساله را به بهترین صورت ادا کرده و تا پایان عمر، حقیر را مدیون دانش و مهارت علمی خویش ساخت و استاد حجّه الاسلام و المسلمین مهدی مهریزی، مشاور محترم که با مشاوره های دقیق و علمی خویش، رهنمون راه بود کمال تشکر را دارم.

از مهربان مادرم که به هنگام گره افتادگی در فهم مطالب و حلّ مسائل با دعای ویژه مادرانه و ذکر صلواتش راهگشایم بوده - و انشاءالله پس از این خواهد بود- همسر بزرگوار و فرزند دلبندم، محمدحکیم لقمانی نیز قدردانی می‌کنم.

چکیده

تحولات اجتماعی حجاب محور در جوامع اسلامی و مطالعات درون دینی و برون دینی، نمایانگر مسأله بودگی حجاب در تاریخ پس از اسلام است. ثمره مطالعات معاصر، یافته‌های جدید فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب است که به دلیل جریان سازی اجتماعی نیازمند نقد و بررسی است. تحقیق حاضر با هدف زدودن ابهامات و پیرایه‌های غیر مستند و غیر معقول از مبحث حجاب شرعی و ارائه تصویری علمی و قابل دفاع نشأت گرفته از مکتب اهل بیت علیهم‌السلام و ایجاد زمینه برای مقابله با جریان‌های انحرافی مقابل حجاب در سایه بازشناخت دیدگاه‌ها و رویکردهای تاریخی جدید پس از بررسی و تحلیل آثار و مطالعات شیعی با بهره مندی از قرآن، روایات، گزارش‌های تاریخی و سیره اهل بیت علیهم‌السلام به نقد یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد حجاب می‌پردازد. بازه زمانی تحقیق به سبب وقوع رخداد‌های حجاب محور مانند کشف حجاب و حجاب اجباری، سده اخیر است که با عنوان «دوران معاصر» از آن یاد می‌شود. با توجه به میان رشته ای بودن تحقیق از روشهای متنوع اعم از توصیفی و تحلیلی و نقد متن استفاده نموده و بر اساس ملاک‌های ارزیابی به نقد یافته‌ها پرداخته می‌شود. ارزیابی بیرونی مستندات قائلین به حجاب حداقلی اعم از نقد سند و اثبات اصل صدور به گونه‌ای که موثوق الصدور باشد و ارزیابی درونی با عرضه مضامین روایات و گزارش‌های تاریخی به قرآن، دیگر روایات و سیره پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه علیهم‌السلام، عقل، عدم مخالفت با شواهد تاریخی و مبانی کلامی مورد اطمینان، عدم تعارض با یافته‌های علمی زبان شناسی و عدم خودستیزی در صدر و ذیل روایات و گزارش‌های تاریخی از ملاک‌های نقد است. بر اساس دستاورد این پژوهش، مطالعات زنان و به ویژه مطالعات حجاب پژوهان شیعی در سده اخیر با رویکردهای اخلاقی و فقهی آغاز شده و در دو دهه اخیر با رویکرد تاریخی ادامه یافت و یافته‌های جدید فقهی مستند به داده‌های تاریخی مرتبط با پوشش در عصر جاهلی و عصر نزول شد که از نظر مبانی، روش و مستندات نیازمند نقد است. به لحاظ روشی، عدم توجه به ارزیابی سندی و دلالی روایات، برخورد گزینشی با روایات و عدم علاج تعارض جهت اثبات مدعا، ترجمه غیر تخصصی،

عدم استفاده از روش نقد تاریخی و کاربست داده‌های تاریخی به جای شواهد، قابل نقد است. به لحاظ محتوا وجود گزارش‌های تاریخی معتبرِ ناقض ادعاها و همچنین دلایل قرآنی و روایی بر اثبات نقطه مخالف ادعاها از موارد نقد به شمار می‌رود و یافته‌های ناظر به حجاب حداقلی در عصر نبوی و عصر حضور به دلیل گزارش‌های تاریخی دال بر حجاب زنان شاخص و شدت بخشی به آن در بین عوام پس از نزول آیات سوره نور، مخدوش است. این که اطلاعات مربوط به پوشیدگی زنان و حتی حجاب شرعی ارزش خبری یافته و در منابع تاریخی ثبت شده و حتی در مضامین برخی روایات جای می‌گیرد و در مواردی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با توجه به شأن حاکمیتی خود با مسأله حجاب مواجه می‌کند، دلایل تاریخی دیگری بر رد ادعاهای سده اخیر مبنی بر غیرشرعی بودن حجاب و یا حجاب حداقلی و عدم جواز دخالت حکومت در مسأله حجاب است.

کلیدواژه‌ها؛ مسأله حجاب، یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد، دوران معاصر، مطالعات فقهی شیعی، نقد،

مکتب اهل بیت علیهم‌السلام.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات

۱-۱- طرح تحقیق ۳

۱. تبیین موضوع تحقیق ۳

۲. ضرورت و اهداف تحقیق ۴

۳. پرسش‌های تحقیق ۶

۴. فرضیه‌های تحقیق ۷

۵. روش تحقیق ۷

۶. بررسی منابع ۹

الف) کتابشناسی‌های حجاب ۹

ب) منابع عمومی حجاب ۱۱

- منابع تاریخی ۱۱

- منابع روایی ۱۱

- منابع تفسیری ۱۳

- منابع فقهی ۱۴

- منابع اختصاصی حجاب ۱۵

ج) آثار اختصاصی با محوریت حجاب ۱۹

- آثار حجاب محور پیش از انقلاب اسلامی ایران ۱۹

- حجاب پژوهی پس از انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۹۸ شمسی ۳۳

۷. پیشینه تحقیق ۳۴

الف) پیشینه تاریخی محض ۳۴

۱. مقاله ۳۴

۲. پایان نامه ۳۷

۳. کتاب ۳۸

ب) پیشینه‌های فقهی محض ۳۹

۱. مقاله ۳۹

۴۲	۲. پایان نامه
۴۳	۳. کتاب
۴۶	ج) پیشینه فقهی - تاریخی
۴۶	۱. مقاله
۴۸	۲. پایان نامه
۴۸	۳. کتاب
۵۱	۲-۱- مفهوم شناسی
۵۱	۱. حجاب
۵۷	۲. فقه شیعی
۵۸	۳. دوران معاصر
۶۰	۴. یافته‌های فقهی
۶۱	۵. تاریخ بنیاد
۶۲	۳-۱- مروری بر مطالعات شیعی غیر تاریخ بنیاد با محوریت مسأله حجاب
۶۲	۱. مسأله حجاب و دیدگاه‌ها از قرن چهارم تا دوره معاصر
۶۵	۲. مطالعات حجاب محور در جهان اسلام در سده اخیر
فصل دوم زمینه مطالعاتی، مبانی، روش و مستندات تاریخی یافته‌های فقهی شیعی در دوران معاصر	
۷۹	۲-۱- زمینه‌های مطالعات فقهی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب
۸۵	۲-۲- مبانی مطالعات حجاب پژوهی
۸۵	۲-۲-۱- گسست حجاب از شریعت (حجاب عرفی و اعتباری)
۹۰	۲-۲-۲- تبدیل ماهیت حکم حجاب در طول تاریخ
۹۰	الف) تبدیل حکم فقهی شخصی به امر هویتی اجتماعی و عمومی
۹۳	ب) تبدیل حکم فقهی غیر الزامی به حکم فقهی الزامی
۹۳	اول: توسعه ابعاد حجاب شرعی در عصر حاضر
۹۴	دوم: عدم تلقی بی حجابی به عنوان منکر و موجد مفسده
۹۵	سوم: عدم تلازم حجاب شرعی و عفاف زن
۹۶	چهارم: تلازم فقهی احکام «پوشش در نماز» با «پوشش در برابر نامحرم»
۹۷	ج) تبدیل حکم تاریخی غیر فقهی به فقهی
۱۰۱	د) تبدیل پوشش حداقلی موی سر به پوشش حداکثری از قرن هشتم
۱۰۳	۲-۳-۲-۳- بقاء حکم حجاب بر مبنای روایت «النِّسَاءُ عَنِّي وَعَوْرَةٌ»

- ۲-۳- گونه‌های یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد ۱۰۵
- ۲-۳-۱- عدم موضوعیت پوشش موی سر در عصر نزول ۱۰۵
- ۲-۳-۲- تنزل حکم پوشش موی سر به استحباب ۱۰۶
- ۲-۳-۳- تفکیک «وجوب پوشش سر» و «وجوب پوشش مو» ۱۰۸
- ۲-۳-۴- عدم تلازم پوشش سر در نماز و در برابر نامحرم ۱۱۱
- ۲-۳-۵- تسری حکم استثنائات پوشش موی سر به موارد عموم ۱۱۲
- الف) استحباب پیدایی موی دختر در برابر خواستگار و تسری به همه افراد واجد شرایط ازدواج ۱۱۳
- ب) جواز پیدایی موی سر زنان اعراض کننده از حجاب ۱۱۴
- ج) تسری حکم پیدایی موی سر «قواعد» به دختران نا امید از ازدواج ۱۱۴
- ۲-۴- روش مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در حجاب پژوهی معاصر ۱۱۵
- ۲-۵- مستندات تاریخی یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب ۱۱۵
- ۲-۵-۱- مستندات تاریخی مبتنی بر پوشش زنان در عصر جاهلی ۱۱۵
- ۲-۵-۲- مستندات تاریخی ناظر به مسأله نبودگی حجاب در عصر نزول ۱۲۰
- ۲-۵-۳- استدلال به تصور نادرست از حجاب حداکثری زنان شاخص در عصر پیامبر ﷺ ۱۲۳
۱. استدلال بر بی حجابی و حجاب حداقلی همسران پیامبر ﷺ ۱۲۴
۲. استدلال به حجاب حداقلی حضرت فاطمه علیها السلام ۱۲۶
۳. استدلال به حجاب حداقلی حضرت زینب علیها السلام ۱۲۹
۴. استدلال به سربرهنگی خواهر و خواهرزاده امام صادق علیه السلام هنگام دعا ۱۳۰
۵. استناد به آرایش موی سکینه بنت الحسین و رفتار عمر بن عبدالعزیز ۱۳۲
۶. استدلال به سر برهنگی زنان در سوگواری امامان علیهم السلام ۱۳۳

فصل سوم نقد مبانی و روش‌های مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب

۱۳۵. اشاره؛ سنجه‌های نقد ۱۳۵
- ۳-۱- نقد مبانی مطالعات فقهی تاریخ بنیاد حجاب بر اساس فقه شیعه ۱۳۸
- ۳-۱-۱. نقد شرعی نبودن حجاب (گسست حجاب از شریعت) ۱۳۸
- ۳-۱-۲. نقد تبدیل ماهیت حکم حجاب در طول تاریخ ۱۴۲
۱. نقد تبدیل حکم فقهی شخصی به امر هویتی اجتماعی و عمومی ۱۴۲
۲. نقد تبدیل حکم فقهی غیر الزامی به حکم فقهی الزامی ۱۴۶
- اول: نقد توسعه ابعاد حجاب شرعی در عصر حاضر ۱۴۷
- دوم: نقد «معروف نبودن» حجاب در شبکه «امر به معروف و نهی از منکر» ۱۵۲

- سوم: نقد عدم تلازم حجاب و عفت (تفکیک عفاف از حجاب) ۱۵۴
- چهارم: نقد تلازم فقهی احکام «پوشش در نماز» با «پوشش در برابر نامحرم» ۱۵۶
۳. نقد تبدیل حکم تاریخی غیرفقهی حجاب به حکم فقهی ۱۵۸
- اول: بیان علت و حکمت حکم حجاب؛ دلیلی بر فقهی بودن ۱۵۹
- دوم: حجاب؛ ضروری دین و امری فقهی ۱۶۰
- ۳-۱-۳- نقد ابتناء حجاب بر روایت «النساء عی و عورة» ۱۶۴
۱. نقد سند روایت ۱۷۰
۲. نقد متن روایت ۱۷۳
- اول: تعارض با قرآن و فرهنگ قرآنی ۱۷۳
- دوم: تعارض با سخن و سیره نبوی و سیره اهل بیت (علیهم السلام) ۱۷۴
- سوم: تعارض روایت با مسلمات علمی ۱۷۵
- ۳-۲- نقد روشی مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در حجاب پژوهی معاصر ۱۸۱
- ۳-۲-۱- نقدهای عمومی به روشهای تحقیق صاحبان یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد ۱۸۲
۱. اشتابزدگی در بیان آراء ۱۸۲
۲. ابتلا به «تاریخی زدگی» و استناد افراط گرایانه در استدلالها ۱۸۳
- اول: ادعای عدم وجوب پوشش ساق و ران پا بر اساس یک گزارش تاریخی ۱۸۴
- دوم: جواز عدم پوشش ساعد و آرنج بر اساس گزارش‌های تاریخی ۱۸۵
- سوم: اثبات برهنگی حداکتری کنیزان بر اساس یک گزارش تاریخی ۱۸۶
۳. آمیختگی مباحث ۱۸۸
۴. اعلام حکم فقهی جواز پوشش لباس آستین کوتاه بدون صلاحیت تعیین حکم فقهی ۱۸۸
- ۳-۲-۲- نقدهای تخصصی روش‌های تحقیق و تحلیل صاحبان یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد ۱۹۲
۱. ضعف در حدیث پژوهی و سنجه‌های اعتبار روایات و گزارش‌های تاریخی ۱۹۲
- اول: استفاده از قلب و شعور به عنوان روشی برای اعتبار سنجی روایات تاریخی ۱۹۲
- دوم: تلقی عدم تواتر روایات حجاب به عنوان نقطه ضعف ۱۹۳
- سوم: استناد به نظر رجالیون اهل سنت در سنجش راویان شیعه ۱۹۴
- چهارم: اشکال در وجه جمع در روایات متعارض ۱۹۵
- پنجم: عدم تفکیک حقیقت و مجاز در متن پژوهی احادیث ۱۹۶
۲. ضعف در روش علمی پژوهش‌های تاریخی ۱۹۷
- اول: استناد به داده‌های تاریخی به جای شواهد تاریخی ۱۹۷
- دوم: نقص در تطور شناسی تاریخی مباحث ۱۹۸
- سوم: استدلال به مواد تاریخی بدون ارجاعات ۱۹۹

۳. ترجمه آیات مبتنی بر نظر شخصی ۲۰۱
- اول: ترجمه آیه ۳۱ سوره نور ۲۰۱
- دوم: ترجمه آیه ۶۰ سوره نور مشهور به «قواعد» ۲۰۴
- سوم: ترجمه آیه ۲۶ سوره اعراف ۲۰۷
- چهارم: ترجمه آیه ۵۹ سوره احزاب مشهور به جلباب ۲۰۹
۴. عدم التفات به معنانشناسی تاریخی واژه‌ها و اصطلاحات در متن پژوهی ۲۱۱

فصل چهارم نقد مستندات تاریخی یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مطالعات معاصر

- ۱-۴-۱- نقد مستندات ناظر به پوشش زنان در عصر جاهلی ۲۱۸
- ۴-۱-۱- عدم توجه به نظام قبیلگی در شبه جزیره عربی ۲۱۸
- ۴-۱-۲- بی توجهی به گزارش‌های معماری خانه‌ها در عصر جاهلی و عصر نزول قرآن ۲۳۰
- ۴-۱-۳- نادیده انگاری موقعیت فرهنگی و اقتصادی عرب جاهلی ۲۳۴
۱. نقد نادرستی لباس در شبه جزیره عربی ۲۳۵
۲. نقد فقر عمومی مردم جاهلی ۲۳۸
- ۲-۴-۲- نقد مستندات تاریخی ناظر به حجاب حداقلی در عصر نزول ۲۴۱
- ۴-۲-۱- نقد ایده «مسئله نبودگی حجاب» در عصر نزول قرآن ۲۴۱
۱. تأثیر پوشش زنان در رخداد‌های صدر اسلام ۲۴۳
۲. گزارش‌های مبنی بر تغییر پوشش زنان پس از نزول آیات حجاب ۲۴۵
- اول: گزارش عایشه از تغییر حجاب زنان انصار بعد از نزول آیه حجاب (۳۰ و ۳۱ نور) ۲۴۶
- دوم: تذکر برای تغییر پوشش پس از نزول آیات حجاب ۲۴۸
۳. افکار عمومی و ناهنجاری عدم حجاب ۲۴۹
- ۴-۲-۲- نقد ادعای عدم برخورد پیامبر ﷺ و ائمه با بدحجابی و بی حجابی ۲۵۱
- اول: روی گرداندن پیامبر ﷺ از برادرزاده عایشه به سبب پوشش نازک ۲۵۴
- دوم: نهی و اعتراض امام علی از هتک پوشش زنان در نبرد جمل ۲۵۸
- ۴-۳-۳- نقد مستندات تاریخی ناظر به حجاب زنان شاخص در عصر نزول قرآن ۲۶۰
- ۴-۳-۱- نقد استدلال بی حجابی همسران پیامبر ﷺ ۲۶۱
۱. نقد بی حجابی حضرت خدیجه ۲۶۱
۲. نقد بی حجابی ماریه قبطیه ۲۶۳
۳. نقد بی حجابی ام سلمه ۲۶۵
۴. نقد کم حجابی عایشه در نبرد أحد ۲۶۷
- ۴-۳-۲- نقد حجاب حداقلی حضرت زهرا ۲۶۸

۲۷۰	۱. نقد تهدید فاطمه <small>علیها السلام</small> به پریشان کردن موی
۲۷۱	۲. نقد عدم پوشش موی سر و گوش‌های فاطمه <small>علیها السلام</small>
۲۷۳	۳. نقد نداشتن جامه برای پوشش بدن
۲۷۳	۴. نقد و ردیابی روایت سلمان و پوشش حضرت زهرا <small>علیها السلام</small>
۲۷۸	۵. نقد پیچیدن خمار به دور سر (لائت خمارها)
۲۸۰	۶. نقد بی‌حجابی فاطمه <small>علیها السلام</small> در برابر غلام
۲۸۰	۴-۳-۲-۱. نقد حجاب حداقلی زنان عصر حضور ائمه <small>علیهم السلام</small>
۲۸۰	۱. نقد سر برهنگی حضرت زینب <small>علیها السلام</small>
۲۸۶	۲. نقد توصیه امام صادق <small>علیه السلام</small> به سربرهنه کردن خواهر امام <small>علیه السلام</small> هنگام دعا
۲۸۷	۳. نقد آرایش موی سکینه بنت الحسین و رفتار عمر بن عبدالعزیز
۲۸۸	۴. نقد سر برهنگی زنان در سوگواری امامان <small>علیهم السلام</small>
۲۹۰	۵. نقد مستندات حجاب حداقلی با ارائه تصویر حجاب در عصر حضور ائمه <small>علیهم السلام</small>
۲۹۰	اول؛ گزارش‌های مربوط به حجاب حضرت زهرا <small>علیها السلام</small> و حضرت زینب <small>علیها السلام</small>
۲۹۲	دوم؛ پرده نشینی زنان منتسب به ائمه <small>علیهم السلام</small> منحصر به مجالس عزاداری امام حسین <small>علیه السلام</small>
۲۹۵	سوم؛ روایات تاریخی لزوم پوشش موی سر زنان در عصر حضور ائمه <small>علیهم السلام</small>

نتایج (یافته‌ها، نیافته‌ها، پیشنهادها)

۳۰۱	یافته‌های تحقیق
۳۰۴	نیافته‌ها
۳۰۴	پیشنهاد تحقیق
۳۰۷	فهرست منابع

فهرست جداول

۳۳۱	فهرست جداول
۳۳۱	جدول ۱- طیف بندی مبانی صاحبان یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد حجاب
۳۳۳	جدول ۲- تغییر و تحول روایت «المرأه عوره» تا قرن پنجم
۳۳۵	جدول ۳- گونه شناسی یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب
۳۳۶	جدول ۴- مستندات تاریخی یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد در مسأله
۳۳۷	جدول ۵- نقد روشی مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در حجاب پژوهی معاصر
۳۳۸	جدول ۶- نقد مستندات تاریخی یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد حجاب

مقدمه

بررسی جایگاه زنان و مباحث مرتبط با آنان در مکاتب و ادیان از مباحث محوری و بخشی از جهان بینی مکتب یا صاحبان نظام اندیشه‌ای به شمار می‌رود. مبحث پوشش زنان در طول تاریخ بشر از دیرباز مورد توجه بوده و با مطالعه تاریخ تمدن و تاریخ اجتماعی می‌توان به اهمیت، ابعاد و حدود پوشیدگی زنان در ادوار تاریخی گوناگون پی برد. در این میان، مباحث فقهی حجاب زنان از جمله مسائلی است که با رویکردهای گوناگون واکاوی می‌شود و از جمله رویکردهای حجاب پژوهان معاصر، رویکرد تاریخی به مباحث فقهی حجاب در دو دهه اخیر است که محقق با داده‌های تاریخی به بازپژوهی احکام شرعی و گزاره‌های فقهی می‌پردازد و ثمره این پژوهش‌ها به رد، اثبات و یا تغییر و بازنگری احکام فقهی می‌انجامد. به یقین یافته‌های فقهی در پژوهش‌های فقهی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب نیازمند نقد روشمند با رویکرد تاریخی و بهره‌مندی از واحدهای اطلاعاتی تاریخی معتبر و متکی به منابع متقدم و برگرفته از فقه شیعی و مکتب اهل بیت علیهم السلام است و ضرورت این تحقیق در عصر حاضر با توجه به ایجاد جریان‌های اجتماعی و علمی مقابل حجاب شرعی و حجاب قانونی از یک سو و جریان‌های موافق از دیگر سوی دوچندان است. تحقیق حاضر با هدف ارائه تصویری علمی و قابل دفاع از حجاب شرعی نشأت گرفته از مکتب اهل بیت علیهم السلام و ایجاد زمینه برای مقابله با جریان‌های انحرافی مقابل حجاب همچنین زدودن ابهامات و پیرایه‌های غیر مستند و غیر معقول از مبحث حجاب شرعی و پیشگیری از وقوع رخدادهای ضد حجاب شرعی و جریان‌های افراطی و تفریطی در مسأله حجاب، به نقد یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد می‌پردازد. از زاویه‌ای دیگر این تحقیق، تلاشی است برای نشان دادن جریان‌های مؤثر در شکل‌گیری یافته‌های جدید در مسأله حجاب در دوران معاصر با استفاده از آثار مکتوب صاحب نظران جریان‌های متفاوت در حوزه مطالعات زنان با محوریت حجاب و پس از شناخت جریان‌ها به نقد یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد مسأله حجاب در مطالعات معاصر زنان پرداخته و با بهره‌مندی از روایات و سیره اهل بیت علیهم السلام در صدد نقد مبنایی، روشی و محتوایی یافته‌ها خواهد بود.

فصل اول: کلیات

۱-۱- طرح تحقیق

۱. تبیین موضوع تحقیق

موضوع تحقیق «نقد یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد دوران معاصر در مسأله حجاب» است. واژه «نقد» در این عنوان به معنای ارزیابی یافته‌ها و سپس بررسی سندی و محتوایی روایات و گزارش‌هایی است که به عنوان مستندات تاریخی برای یافته‌های فقهی جدید در مسأله حجاب در دوران معاصر استفاده شده است. ملاک‌های نقد در بخش‌های بعدی تبیین خواهد شد و قابل ذکر است که مرکز ثقل نقدها مکتب اهل بیت علیهم‌السلام خواهد بود.

مراد از «یافته‌های فقهی» مجموعه‌ای از نتایج فقهی جدیدی است که پیرامون حجاب مطرح شده است اعم از این که از ناحیه مراجع فقهی و دینی صادر شده باشد و یا در آثار فقه پژوهان و یا تاریخ پژوهان مطرح شود. بنا بر این، احکام حجاب به طور عام و گسترده مورد نظر نیست و هر یافته و نه گزاره جدید مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

اصطلاح «فقه شیعی» افزون بر تعیین رویکرد و کانون تمرکز در نقدها، حیطه منابع را هم مشخص می‌کند. مراد از مکتب اهل بیت، تئوری و طرح جامع و منسجم با هدف کمال و تأمین سعادت دنیوی و اخروی انسان است که در آن خطوط اصلی و روشها، بایدها و نبایدها، ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها، هدفها و وسیله‌ها، نیازها و مسئولیتها و تکلیفها از ناحیه اهل بیت علیهم‌السلام مشخص شده باشد و در دایره سخن، سیره و امضای آنان قرار گیرد. به لحاظ منابع، در بخش تنظیم و طیف بندی یافته‌های فقهی تاریخ بنیاد از منابع متأخر به ویژه منابع جریان ساز استفاده خواهد شد و از آنجا که این یافته‌های فقهی که با استدلالات تاریخی در خصوص مسأله حجاب بحث می‌کنند، با توجه به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرند. در بخش نقدها بیشتر اهتمام در بهره گیری از منابع تاریخی، فقهی و روایی شیعی و اهل سنت است و در گزینش منابع از ملاک‌هایی مانند تقدم زمانی، صحت انتساب منبع به نویسنده آن و اعتبار نسبی منبع نزد جامعه علمی در نظر گرفته می‌شود. دغدغه

علمی دیگر در این تحقیق در حواشی نقدها، ارائه ایده یا تز جدید در روش‌های مطالعات فقهی تاریخ بنیاد در مبحث حجاب که هم مبتنی بر اصول و مبانی مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) و داده‌های تاریخی معتبر به شکل روشمند باشد و هم ضروریات و مقتضیات زمان در آن مورد توجه قرار گیرد، است. منظور از «تاریخ بنیاد» استدلال‌هایی است که بر داده‌ها، شواهد و قرائن تاریخی استوار است و در اینجا مجموعه یافته‌های فقهی است که بر پایه گزارش‌های تاریخی بنیان نهاده می‌شود. قلمرو موضوعی تحقیق این است که در بین مباحث اختصاصی زنان، به حجاب پرداخته می‌شود و منحصرًا مطالعات فقهی حجاب که با استدلالات تاریخی بررسی شده‌اند، پژوهیده می‌شود و یافته‌های فقهی حجاب که مستند به دلائل غیر تاریخی است تخصصاً خارج از موضوع خواهد بود. عبارت «مسأله حجاب» اشاره به هر واحد یا مجموعه اطلاعاتی دارد که به «حجاب» به عنوان یک مسأله و مشکل پیوند یافته با عصر حاضر و نه موضوع عام حجاب مربوط می‌شود. ترکیب اضافی «دوران معاصر» هم اشاره به بازه زمانی دارد و هم قلمرو مکانی تحقیق پیش روی را مشخص می‌کند. با توجه به گرایش صاحبان قلم به خلق آثاری با موضوع حجاب در اوایل سده اخیر، ابراز عقاید و تضارب آراء در مطبوعات و ظهور و بروز حوادث تاریخی مهم متأثر از تجددگرایی و مدرنیزاسیون در جهان اسلام و جهان تشیع و سپس دو پدیده مهم «کشف حجاب» در دوره پهلوی اول و «حجاب قانونی (یا اجباری)» در دوره انقلاب اسلامی ایران از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۹۹ خورشیدی است و به طور تقریبی شامل سده اخیر می‌شود. قلمرو مکانی تحقیق، ایران است گرچه به مناسبت با توجه به تأثیر و تأثر ملت‌ها و دولت‌ها از یکدیگر به کشورهای دیگر اشاراتی خواهد شد.

۲. ضرورت و اهداف تحقیق

پرداختن به مسأله حجاب با توجه به تحولات تاریخی سده اخیر در ایران و نگارش آثار مستقل و متعدد حجاب محور با رویکردهای متفاوت، نیز جریان‌های اجتماعی معاصر و رخداد کشف حجاب در عصر پهلوی و نقطه مقابل آن، «حجاب قانونی» در دوره جمهوری اسلامی ضرورت دارد. گرچه

بیش از یک و نیم قرن پیش در سال ۱۸۴۸ م / ۱۲۶۵ ق در کنفرانس بدشت شاهرود توسط قره العین،^۱ اولین زنی که پوشش خود را برداشت کشف حجاب شد، اما این حرکت، سازمانی، دولتی و پایدار نبود و شکل حکومتی کشف حجاب در سال ۱۳۱۴ شمسی و در عصر پهلوی اول اتفاق افتاد. امروزه در دهه چهارم انقلاب نیز تحولاتی با انگیزه‌های شخصی و یا اجتماعی و سیاسی به شکل کشف حجاب رخ نموده و از این روی حجاب تبدیل به مسأله شده است و ضرورت پرداختن به مبانی، یافته‌ها و استدلال‌های نظریه پردازان، طراحان و حامیان این نوع حرکت‌ها دوچندان می‌شود. با توجه به ایجاد و گسترش رویکرد تاریخی در استدلال ورزی در مباحثات و مطالعات جدید حجاب محور، نقد و بررسی این یافته‌ها به روش تاریخی و بر اساس فقه شیعه مبتنی بر مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام)، به عنوان الگوی تراز برای همه نسل‌ها در همه عصرها ضروری است. اهمیت پردازش و نقد یافته‌های جدید شاید از این جهت است که تحلیل‌های نوینی در مورد حجاب ارائه می‌شود و این مسأله نه تنها در جوامع اسلامی که در سطح عمومی تبدیل به چالش شده است. به گفته هلن واتسون^۲ که گرایش غرب به حجاب را فمینیسم معکوس و اعتراض علیه مصرف گرایی می‌داند از دیدگاه صاحب نظران غربی، هیچ شکلی از لباس مانند حجاب، این قدر موضوع مناقشه نبوده است. وی با تکیه بر ابعاد و اهداف عملی و نمادین حجاب که ریشه در حفظ حُجُب و حیا و شرم از برهنگی دارد، بیان می‌کند که مسأله پوشش و حجاب، جایگاه ویژه‌ای در مباحث روز دنیا درباره فرآیند جهانی شدن و پست مدرنیته دارد به طوری که مرزهای فرهنگی بین شرق و غرب و مسلمان و غیرمسلمان را درنوردیده است و شامل مباحث و نظریات مناقشه برانگیز و پرطمطراقی است که بر مسائل پسامدرنی از قبیل

۱. قره العین (۱۲۳۲-۱۲۶۸ق) در خاندان علمی برغانی‌های مقیم شهر قزوین زاده شد. پدرش ملا محمدصالح برغانی (م ۱۲۷۱ق) و مادرش آمنه خانم قزوینی (م ۱۲۶۸ق) هر دو از صاحبان فضل زمان خود بودند. (ر.ک؛ مهدی نورمحمدی، قره العین (زندگی، عقیده و مرگ)؛ سینا واحد، قره العین در آمدی به تاریخ بی‌حجابی در ایران)

۲. هلن واتسون از زن پژوهان غربی است که به مسأله حجاب در غرب می‌پردازد. مقاله «زنان و حجاب» او در شماره بیستم فصلنامه مطالعات راهبردی زنان در سال ۱۳۸۲ چاپ شد. وی مطالعات قرآنی دارد. گرایش غرب به حجاب را حاصل فرآیندی جهانی دانسته و اساساً حجاب را سیاسی می‌داند.

سبک، نمادشناسی، مصرف‌گرایی و مسائل قدرت می‌شود.^۱ نگاهی فراتر از یک حکم شرعی به مسأله حجاب و قرار دادن آن در زمره بیشمار ابزاری که برای مبارزه با اسلام و اسلام‌گرایی در سطح جهانی مورد هجوم قرار می‌گیرد و نگاهی از دریچه مخالفان حجاب می‌تواند اهمیت تحقیق حاضر را مشخص کند. اهداف تحقیق عبارت است از:

۱. تلاشی برای نشان دادن جریان‌های مؤثر در شکل‌گیری یافته‌های جدید در مسأله حجاب در دوران معاصر؛
 ۲. ایجاد زمینه برای مقابله با جریان‌های انحرافی مقابل حجاب در سایه بازشناخت دیدگاه‌ها و رویکردهای جدید؛
 ۳. ارائه تصویری علمی و قابل دفاع از حجاب شرعی نشأت گرفته از مکتب اهل بیت علیهم‌السلام؛
 ۴. زدودن ابهامات و پیرایه‌های غیر مستند و غیر معقول از مبحث حجاب شرعی؛
 ۵. ارتقاء سطح آگاهی‌های مخاطبان برای تقابل علمی و عملی با جریان‌های احتمالی برساخته از یافته‌ها و دیدگاه‌های افراطی هر دو طیف سنتی و روشنفکری دینی؛
- پیشگیری از وقوع رخدادهای ضد حجاب شرعی و جریان‌های افراطی و تفریطی در مسأله حجاب با فرهنگ‌سازی و ارائه پیشنهاد برای مقابله منطقی با تحرکات.

۳. پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی: یافته‌های فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب در دوران معاصر چگونه نقد می‌شود؟
سؤالات فرعی:

۱. زمینه‌ها و مبانی مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب در دوران معاصر چیست؟
۲. مستندات مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب در دوران معاصر چیست؟

۱. هلن واتسون، «زنان و حجاب»، ترجمه مرتضی بحرانی، ص ۳۱۱. مطالعات راهبردی زنان، شماره ۲۰، ۱۳۸۲، ص ۳۰۹-۳۳۰.

۳. مبانی و روش‌های مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب با توجه به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام چگونه نقد می‌شود؟

۴. مستندات مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب با توجه به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام چگونه نقد می‌شود؟

۴. فرضیه‌های تحقیق

- مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در سده اخیر گرچه نوپدید است، اما دارای زمینه‌ای تاریخی است و جریانهای حجاب محور موجب سوق دادن این مطالعات به سوی بهره‌گیری از داده‌های تاریخی شده است.
- مستندات تاریخی یافته‌های فقهی حجاب متوجه پوشش در عصر جاهلی و عصر نزول بوده و در بخش‌هایی بر استثنائات تاریخی متمرکز شده است که با بررسی بافت فرهنگی این دو دوره و گزارش‌های تاریخی می‌توان نقد کرد.
- مبانی و روش‌های استدلال در مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب در دوران معاصر با توجه به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام که آمیزه‌ای از تعالیم قرآنی و روایی است و بر اساس پیش فرض همترازی ثقل اکبر و ثقل اصغر قابل نقد است و با توجه به دلایل قرآنی، قرائن روایی و شواهد تاریخی و سنجه عقل امکان ردّ و یا بازسازی برخی یافته‌ها وجود دارد.
- مطالعات فقهی شیعی تاریخ بنیاد در مسأله حجاب با توجه به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام (علیهم‌السلام) و ارزیابی درونی و بیرونی داده‌ها و شواهد تاریخی و کیفیت بهره‌گیری از این داده‌ها قابل نقد است.

۵. روش تحقیق

با توجه به این که تحقیق پیش روی، میان رشته‌ای بوده و استفاده از روش‌های گوناگون علوم مرتبط با بحث را بر می‌تابد، نمی‌توان تنها به یک روش تحقیق اشاره کرد. از این روی در بخش